

Nagy Zsófia

GYŐZELEM ÉRTÉKALAPON

Szabadság/harcosok – Hidegháborús írások. Szerkesztette Békés Márton, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest, 2015, 332 oldal

A hetvenes években új ideológia jelent meg a nyugati politikában: a neokonzervativizmus az uralkodó konszenzus bírálataként bukkant fel a II. világháborút követő időszakban. Gondolkodói kategorikusan elvetették az amerikai külpolitikát akkoriban leginkább meghatározó irányzatokat: a Nixon-doktrína neorealista, érdekek által meghatározott visszavonulási stratégiáját és a Carter-adminisztráció emberi jogi alapú, idealista politikáját is. Az előbbi legfőbb hiányosságait abban látták, hogy az anarchikus nemzetközi rendszerben csatázó államok felfogása eredendően kizárta a morális megfontolások érvényesülését a külpolitikában, míg az utóbbi egyszerűen nem volt hajlandó tudomást venni az Amerikát fenyegető szovjet veszélyről.

Ezzel szemben a neokonzervatívok egy olyan eszmerendszert képviseltek, amely ötvözte a realizmus és idealizmus elemeit, és hangsúlyt kívánt fektetni mind a nemzeti érdekek képviselésére, mind az ezekkel szorosan összefonódó alapvető értékek védelmére és terjesztésére. Küldetésüknek tekintették, hogy felrázzák a Vietnám-szindrómában szenvedő, önbizalmát és lelkesedését veszített amerikai népet. Az új irányzat egyik legfontosabb szellemi műhelye, a *Commentary* című folyóirat lapjain megjelenő írásokban rávilágítottak arra, hogy a hidegháború nem pusztán stratégiai szembenállás egy egyensúlyra törekvő nagyhatalommal, hanem egy több fronton harcolt ideológiai háború a természetétől fogva expanzív Szovjetunióval, amely közvetlenül fenyegette a nyugati világ demokratikus értékeit.

Norman Podhoretz, Jeane Kirkpatrick, Richard Pipes és az irányzat többi neves képviselője olyan igazságokat fogalmaztak meg írásaikban, amelyek mára megkérdőjelezhetetlen jellemzőivé váltak a kommunista hatalomnak és a hidegháború korszakának. Hozzájárultak továbbá a nyolcvanas években bekövetkező külpolitikai szemléletváltáshoz, melynek során Reagan elnök a Szovjetunió gazdasági és fegyverkezési versenybe hajszolásával megfelelő helyzetet teremtett a háború lezárásához és a kelet-európai rendszerváltásokhoz. Ennek előfeltétele volt, hogy Reagan – mint Békés Márton szerkesztő a tanulmánykötet előszavában fogalmaz – „az ellenséget ellenségnek nevezte”. A neokonzervativizmus olyan ideológiai hátteret biztosított az amerikai vezetés számára, amely kérérelhetetlenül felfedte a kommunizmus természetét, nyilvánvalóvá tette az amerikai izolacionizmus és a II. világháború után uralkodó feltartóztatás elméletének hiányosságait, és figyelmeztetett a szovjet katonai doktrína valós fenyegetésére. Így az eszmerendszer és gondolkodóinak neve örökre összefonódott a hidegháború befejezésének sikertörténetével.

A *Szabadság/harcosok* című tanulmánykötetben Joshua Muravchik történész és külpolitikai elemző, a folyóirat rendszeres szerzője tizenöt tanulmányt válogatott össze, amelyek a *Commentary*-ben jelentek meg 1956 és 1998 között. A könyv az írásokat négy fő kérdés köré rendezve időrendben közli, az egyes tanulmányok előtt pedig rövid fülzövegben ismerteti megírásuk körülményeit és néhány főbb következtetésüket.

Az első négy tanulmány az 1950–60-as években íródott. Hugh Seton-Watson az '56-os forradalom bukása előtt megjelent cikkében behatóan elemzi a lengyel és a magyar helyzetet, illetve sürgeti a Nyugatot, hogy nyújtson támogatást az oroszellenes küzdelemben. Peter Schmid személyes beszámolóját olvasva szemléletesen tárul az olvasó elé a forradalom jellege, résztvevőinek hangulata. A felkavaró írás egy külső szemlélő szemszögéből eleve bukásra ítélt földalatti mozgalmat jelenít meg, amelynek szervezett ellenzékiesség nélkül nincs esélye a kommunista hatalom megdöntésére. Profetikus írásában John Lukacs kijelenti, hogy „a kommunizmus csődöt mondott”. Kiinduló hipotézise, hogy a totalitárius rendszer sikerét nem ideológiájának, a marxizmusnak köszönheti, hanem a Nyugat politikai határozatlanságának és intézményei meggyengülésének. Robert V. Daniels *Így értik az oroszok* című esszéjében lerántja a leplet a marxizmus és a kommunizmus kapcsolatáról, és rávilágít arra, hogyan alkalmazza és alakítja ez az átideologizált rendszer a marxizmus tételeit aktuális politikai céljainak igazolására.

Az ezeket követő négy esszé a vietnámi kudarcot követő letargia és izolacionizmus ellen szólal fel. Norman Podhoretz, a *Commentary* szerkesztője felhívja a figyelmet a kialakuló, be nem avatkozást támogató konszenzus veszélyeire, és jellemzi az elszigeteltséget támogatók két táborát, a liberális és a konzervatív izolacionistákat. Nathan Glazer szociológus szintén az aktív beavatkozás mellett érvel. Vizsgálja az amerikai értékek és a külpolitika kapcsolatát, és azt a következtetést vonja le, hogy a szabadság eszménye mellett elkötelezett nemzetnek mindenképpen előnyösebb egy biztonságosabb nemzetközi környezet, ahol a társadalmakban érvényesülnek a szólás- és a vallásszabadság, illetve a szabad verseny elvei. Az elrettentés doktrínáját veszi górcső alá Richard Pipes, és leszögezi, hogy annak legnagyobb buktatója az a feltételezés, mely szerint az amerikai és a szovjet katonai vezetés hasonlóképpen gondolkodik az atomháborúról. Az Egyesült Államokban uralkodó felfogás szerint az atombomba „abszolút fegyverként” forradalmasította a hadviselést, így ezentúl a védelmi politika elsődleges célja az elrettentéshez szükséges egyensúly megtalálása, a háború elkerülése. Ezzel szemben Oroszország elutasította ezt a nézetet, és továbbra is jelentős forrásokat fordított a hagyományos és nukleáris hadviselés eszközeinek fejlesztésére, s ezen a területen a '70-es években Amerika fölé kerekedett.

Jeane Kirkpatrick, aki a későbbiekben jelentős szerepet játszott a Reagan-doktrína kialakításában, *Diktatúrák és kettős mércék* című írásában kritizálja a Carter-adminisztráció általa liberális-idealistának aposztrofált külpolitikáját. Híres esszéjében – melynek a visszaemlékezések szerint fontos szerepe volt abban, hogy szerzőjét Reagan később meghívta nemzetbiztonsági kabinetjébe – bemutatja, miként vezetett az amerikai beavatkozás Iránban és Nicaraguában a hagyományos diktatúrák leváltásához és a forradalmi autokráciák hatalomra kerüléséhez, amelyek ráadásul szovjet támogatást is tudhattak

maguk mögött. Kirkpatrick megállapítja: abban a hitben, hogy a forradalom vezetői a nép nevében demokratikusabb, széles bázison alapuló rendszerek létrehozásához fognak hozzájárulni, az amerikai kormány a felkelők támogatásával baráti térségeket veszített el. Ráadásul – teszi hozzá – azt üzenté a világnak, hogy Amerikára nem lehet számítani.

Az 1979-es afganisztáni invázió után született írások fokozott éberségre szólítanak fel, habár a szovjet expanzió és a teheráni amerikai nagykövetség elfoglalása önmagukban alapjaiban kérdőjelezték meg az enyhülés koncepciójának érvényességét. *A jelenlévő veszély* című írásában Podhoretz sorra veszi az addigi hidegháborús stratégiákat, a Truman-doktrína feltartóztatás-politikájától a Nixon-féle stratégiai visszavonuláson át Carter víziójáig, amely gyakorlatilag tagadta a Kelet–Nyugat konfliktus létét, és az elmentétek új tengelyét Észak–Dél irányban határozta meg. Podhoretz felismeri, hogy az utóbbi évtizedben folytonosság fedezhető fel Amerika fokozott visszavonulásában, ám az afganisztáni invázió egy új korszakot fog megnyitni a feltartóztatás politikájában.

A *Hogyan tartjuk féken a szovjeteket?* című cikkében Adam Ulam kijelenti: a Szovjetunió a Nyugat által elszenvedett vereségekkel igazolja saját legitimitását, és azt sugallja polgárainak, hogy a hanyatló demokrácia nem kínál alternatívát a dinamikus kommunizmussal szemben. Vlagyimir Bukovszkij orosz disszidens elemzésében a reagani fokozott fegyverkezés kritikájaként felbukkanó nyugati békemozgalmakat kritizálja, amelyek akaratlanul is az ellenség kezére játszanak. Szerinte ezek a csoportok alapjaiban értik félre a konfliktus jellegét azáltal, hogy magukévá tették a „szokásos ellenfél” koncepcióját, és nem ismerik fel a Szovjetunió agresszív terjeszkedési tendenciáját. Arch Puddington *A mai totalitarizmus* című esszéjében kimerítően jellemzi a megszilárdult totalitárius rendszerek nem feltétlenül erőszakos eszközeit a pluralitás és szabadság elnyomására, ide sorolva többek között a polgárok mozgását szabályozó hatalmat, a pszichiátriai terrort, a besúgás rendszerét és a cenzúrát. Érinti továbbá a kommunista rendszerekhez kísértetiesen hasonlító harmadik világbeli rendszerek fejlődési mintáit, és felhívja a figyelmet az itt gyökeret verő új kommunista rendszerek kiépülésének veszélyére.

A kötet két záróesszéje a hidegháború lezárulta és a nyugati demokráciák győzelmé után íródott. Joshua Muravchik igyekszik a Szovjetunió összeomlását eredményező tényezők mélyére ásni, illetve bemutatni, hogy a győzelem a neokonzervatív „héják” politikáját dicséri, egyben bizonyítja a Carter-féle „galambok” álláspontjának helytelenségét. De aggályait is kifejti, mondván, a hirtelen megváltozott és kevésbé veszélyesnek tűnő nemzetközi színtéren újra a galambok enyhülést szorgalmazó politikája válik elfogadottá. Alain Besançon *Elfelejtett kommunizmus* című tanulmánya zárja a gyűjteményt, amely azt hangsúlyozza, hogy a kommunizmus bűneit maradéktalanul fel kell dolgoznia az emberiségnek csakúgy, mint azelőtt a nácizmus gonoszterteit, és történelmünkkel kapcsolatban nem menekülhetünk védekező tagadásba.

A neokonzervativizmus fénykora kétségtelenül a hetvenes évektől a hidegháború lezárásáig tartott. A Szovjetunió felett aratott győzelem eufóriája után úgy tűnt, az ideológia elveszítette aktualitását, olyannyira, hogy 1996-ban Norman Podhoretz a *Commentary* hasábjain egy, a kötetben nem szereplő esszében megírta a neokonzervativizmus nekrológját, mely szerinte éppen sikeressége miatt tűnt el a tágabban vett konzervatív

közösségből. Vajon valóban így történt-e? Nem más a neokonzervativizmus, mint egy darabka 20. századi történelem, amelyet történész-szemmel vizsgálva megismerhetjük a hidegháborús korszak gondolkodását, problémáit, és néhányat az ezekre adott válaszok közül?

Ez korántsincsen így. A neokonzervatívok új nemzedékének két tagja, William Kristol és Robert Kagan már 1996-ban azzal érveltek, hiba, ha az Egyesült Államok a biztonság hamis álmába ringatja magát. Véleményük szerint Amerikának újból egy Reagan-féle, katonai és ideológiai felsőbbrendűsége épülő külpolitikát kellene folytatnia, és ezáltal ütőképes helyzetbe kerülnie egy esetleges nem várt konfliktus során. Ez a nem várt pillanat be is következett 2001. szeptember 11-én. Ezt követően, az iraki háború során a neokonzervativizmus a reneszánszát élte, és újra markánsan elkülönülő ideológiaként gyakorolt hatást a kormányzat stratégiájára. Megjegyzendő, hogy ez a neokonzervativizmus már nem volt azonos az első nemzedék által képviselt eszmerendszerrel. Az „eredeti”, hidegháborús neokonzervativizmus története valóban lezárult a '90-es években. Mégis, habár az eszmerendszer megjelenésének kiváltó oka az elégtelennek ítélt, magába forduló és magabiztosságát veszített hidegháborús amerikai külpolitika volt, holdudvarába pedig kérlelhetetlen antikommunista gondolkodók tartoztak, írásaikban megfogalmaztak néhány olyan alapgondolatot, amelyek máig értelmezési keretet nyújtanak az amerikai külpolitika vizsgálatához, és fellelhetőek az új generáció érvrendszerében is.

A neokonzervativizmus legalapvetőbb tétele, az enyhülés ellenzése a mai napig megjelenik a politikai vitákban. Az Egyesült Államokat érintő külpolitikai konfliktusokkal kapcsolatban rendszeresen megfogalmazott kritika, hogy azok az amerikai gyengeség eredményeképp merültek fel. Elterjedt nézet a szeptember 11-i terrortámadások kapcsán, hogy annak legfőbb oka az USA megengedő, nem eléggé erőskezű fellépése a terrortal szemben a támadást megelőző évtizedekben. Nemrégiben pedig John McCain szenátor állította: a Krim-félsziget orosz anektálása a világban az Egyesült Államok gyengeségéről kialakult nézetnek köszönhető.

Szintén Amerika nemzetközi rendszerben betöltött szerepével kapcsolatos a neokonzervativizmus azon tézise, hogy bár az érdekek meghatározó szerepet játszanak a döntésekben, az értékek hasonlóan integráns részét képezik a külpolitikának. Ennek megfelelően az Egyesült Államoknak – mint a modern demokrácia bölcsőjének – kötelessége védelmezni annak abszolút értékeit, illetve elősegíteni ezen értékek terjesztését. Ez a nézet, amely a nyolcvanas években lehetővé tette, hogy a hidegháborút a jó és a gonosz összecsapásaként értékeljék, új funkciót nyert a közel-keleti konfliktus kapcsán azáltal, hogy a demokráciaexport elve legitimitációt biztosított az afganisztáni és iraki katonai beavatkozáshoz.

Láthatjuk tehát, hogy még ha napjainkban nem képvisel is önálló ideológiai áramlatot a neokonzervativizmus, megállapításai máig fontos tanulságokkal szolgálhatnak az aktuális politika mögött húzódó gondolatok megértéséhez. Így amellet, hogy a Békés Márton által szerkesztett *Szabadság/harcosok* című tanulmánykötet átfogó képet ad a neokonzervatív ideológia jegyeiről és a totalitarizmus természetéről, a megjelent írások gondolatébresztőként is szolgálhatnak korunk külpolitikai dilemmáinak értelmezésé-

hez. A *Szabadság/harcosok* a téma sokrétű tartalmi megközelítését végzi el, így kiváló forrásanyagot nyújt a hidegháborúval kapcsolatos kutatásokhoz. Mindemellett végig olvasmányos és közérthető marad, elrendezésének köszönhetően pedig jól követhetően fonódnak egymásba a különböző esszék, kölcsönösen alátámasztva a megfogalmazott tételeket. A fordítás kiváló, kritikaként annyi róható fel, hogy a könyv nem tartalmaz tárgymutatót, illetve a rövidítések magyarázatát. Ennek ellenére a már felsorolt értékek miatt igényt tarthat mind a szakértők, mind a korszak gondolkodását megismerni vágyók érdeklődésére.

„Kedves Ildikó! A héten már majdnem egész Zalamegyét bejártam”